

Szabó Ferenc János

A magyar történelmi témájú nemzeti opera útkeresése az első világháborút megelőző években (1905–1913)

A 20. század első másfél évtizedében a Magyar Királyi Operaház szinte minden évben műsorra tűzött egy, vagy akár több új magyar operát.¹ E bemutatók változó – inkább kisebb, mint nagyobb – sikerük ellenére is szervesen illeszkedtek a századforduló magyar nemzeti-zenei műsorpolitikájába, amelynek fontos részét képezte az Erkel Ferenc utáni, modern magyar nemzeti opera megteremtésének célja.² Az *István király* és *A kékszakállú herceg vára* közti magyar operákról ugyanakkor – meglepően magas számuk ellenére – rendkívül kevés az ismeretünk. Mindössze Sebestyén Ede,³ Tallián Tibor⁴ és Németh Amadé⁵ írásaiban olvashatunk rövid – rendszerint igencsak elmarasztaló – bírálatokat. A művek kottái nagyrészt nem hozzáférhetők, több esetben csak kéziratban maradtak fenn az Operaház egykori kottatárában (jelenleg részben az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában és a Magyar Állami Operaház Emléktárában).

A Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíj segítségével ezen elfeledett repertoárnak a vizsgálatát tervezem elvégezni. A kutatás során zenetörténeti, kultúrtörténeti és előadóművészeti szempontok szerint kívánom feldolgozni az 1905 és 1913 közti magyar, nemzeti-történelmi témájú operákat.

A megadott időintervallumot egyrészt a Magyar Királyi Operaház repertoárja indokolja, ugyanis a századfordulót követően éppen ezekben az években emelkedett meg a történelmi témájú operák bemutatóinak száma. Zenetörténeti tényező is befolyásolja az időintervallum meghatározását, hiszen ez az időszak egybeesik a következő, immár máig tartó sikert aratott magyar zenés színpadi művek szerzőinek, Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak Budapesten töltött fiatakorával. E repertoár vizsgálatának eredménye megmutathatja, milyen volt az a komolyigényű zenés színházi irányzat, amelytől végül mind Bartók, mind Kodály elfordult, előbbi a szimbolista opera, utóbbi pedig a mesés daljáték felé. További szempontként felmerül egy harmadik rendkívül sikeres zenés színpadi szerző, Kálmán Imre fiatalkori operakritikusi tevékenysége, amely szintén ezekre az évekre esett. Kritikáiból az ő zenei ízlését, illetve annak változását – az operett felé történt elfordulását – is nyomon lehet követni.

A vizsgált repertoár nemzetközi zenetörténeti kontextusát az Operaház nagysikerű századfordulós bemutatói kapcsán „divatba jött” zeneszerzők és irányzatok adják: Wagner (különösen a *Tristan und Isolde*, annak 1901-es magyarországi bemutatója nyomán), a verizmus rövid tündöklése és látványos bukása, a *giovane scuolából* egyedülként továbblépő Puccini és 1907-től Richard Strauss magyarországi recepciótörténete. Vizsgálandó kérdés, hogy ezek az irányzatok és szerzők befolyásolhatták-e, illetve ha igen, mennyiben befolyásolták a nemzeti operai műfaj létrejöttét, illetve az arról alkotott véleményeket.

Némely nemzetközileg ismertebb, vagy legalábbis befolyásos szerzők – például Hubay Jenő vagy gróf Zichy Géza – esetében külön vizsgálatra érdemes operáiknak külföldi recepciója, a budapesti bemutatók bécsi sajtóvisszhangja, illetve esetleges külföldi bemutatók fogadtatása.

¹ Lásd a pályázathoz mellékelt listát.

² A Magyar Királyi Operaház a századfordulón számos alkalommal hirdetett pályadíjat magyar opera, vagy operaszöveg írására, ezek szintén változó sikerrel zárultak. Az egyik legjelentősebb ilyen pályázatról 2015. május 21-én tartottam előadást „Magyar operai hősnők Egyiptomtól Norvégiáig. A Magyar Királyi Operaház 1913–1914-es librettópályázata” címmel az MTA BTK Zenetudományi Intézet Tudományos fórumán.

³ Sebestyén Ede: „Száz év magyar operairodalma” in: Uő.: *Magyar operajátszás Budapesten. 1793–1937.* (Budapest: Somló Béla, 1937): 47–99.

⁴ Lásd Tallián Tibor intézménytörténetre vonatkozó fejezeteit in: Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1984).

⁵ Németh Amadé: *A magyar opera története. 1785–2000.* (Budapest: Anno, 2000).

Bár a reprezentatív műfaj, illetve maga a művek bemutatásául szolgáló intézmény keretei is a modern nagyváros kulturális terébe illeszkednek, a modern magyar operai zenei nyelv megteremtésén fáradozók mégis rendszerint a régebbi magyar zenei sztereotípiák – elsősorban a népies műdal, illetve annak stíluselemei – felől közelítettek a kérdéshez. Vizsgálatra érdemes, hogy az egyes zeneszerzők vajon mennyiben és milyen módon próbálták a magyar(os) zenébe beoltni a modern zene eszközeit, nyelvezetét, mit tekintettek *modern* magyar operazenének. Tágabb kontextusba helyezve a vizsgálat eredménye a dualista monarchián belüli magyar nemzeti identitás keresésére irányuló folyamatok egy kulturális aspektusa lesz.

A zenei és zenedramaturgiai elemzés során vizsgálni kívánom a modern magyar nemzeti operai zenei nyelv megteremtésére irányuló próbálkozások a művek zenei anyaga alapján kimutatható elemeit, illetve a sajtóbeli bírálatok alapján az ugyanezen tárgyban megfogalmazott elveket, elvárásokat. Vizsgálat tárgyát képezi továbbá az egyes operák dramaturgiai, illetve szerepkarakterológiai előzményeinek kimutatása, annak feltárása, hogy miként próbálták a zeneszerzők és előadóművészek létrehozni a „magyar nemzeti” operahős, illetve -hősnő típusát, illetve hogyan viszonyultak ehhez a korabeli kritikusok.

Mivel a zenetudományi kutatás fontos céljának tekintem az előadóművészekkel végzett közös munkát, kutatásom részeként szeretném betanulni operaénekesekkel, illetve operaénekszakos zeneakadémiai hallgatókkal a vizsgált operák egyes részleteit. Ez egyrészt – hangfelvételek hiányában – a művek megismertetését segítené elő, másrészt az énekművészeknek lehetővé tenné az Erkel és Bartók közti magyar operai repertoár megismerését, nem utolsósorban pedig sarkallná az előadóművészeket új művek, a feltáratlan vokális repertoár keresésére és előadására.

A Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíj elnyerése esetén vállalt tevékenységek:

- Egy előadás zenetudományi konferencián Kálmán Imre a magyar operákról írott kritikáiról
- Egy felolvasó koncert operarészletek megszólaltatásával (amennyiben lehetséges lesz, a Magyar Állami Operaház 2016–2017-re tervezett magyar évadjához is kapcsolódva)
- A Kodály ösztöndíjasok beszámolóján előadás élőben elhangzó zenei példákkal
- Lehetőség szerint angol nyelvű előadás Kálmán Imre magyar operai kritikáiról a 2016. októberi „Music Criticism 1900–1950” című barcelonai zenetudományi konferencián (a konferencia jelentkezési határideje 2016. április 17.), az angol nyelvű előadás írott változatának 2017-re esedékes publikációjával együtt.

A tervezett kutatás eredményei beépülnek majd a készülő PhD disszertációmba is.

Éves ütemterv:

- 2016. március-április: a zenei források feltérképezése, forráskatalógus készítése a vizsgált repertoárról, korabeli recepció feltárása
- 2016. május-augusztus: a kottás források elemzése, előadható részletek kiválasztása,
- 2016. szeptember: az októberi előadás előkészítése
- 2016. október: előadás a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság konferenciáján Kálmán Imre magyar operakritikáiról (1905–1909)
- 2016. október-november: a kutatás folytatása az 1909. és 1913. közti évekre vonatkozóan, közös felkészülés az operaénekesekkel
- 2016. december: a kutatás eredményeit összefoglaló felolvasó koncert operaénekesek közreműködésével

Szabó Ferenc János

Pályázat a 2016. évi Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíjra

A Magyar Királyi Operaházban 1905. és 1913. között bemutatott új magyar operák
(kiemelve a magyar nemzeti-történelmi témájú művek)

1905. **Szabados Béla – Szendy Árpád: *Mária***
 Zichy Géza: *Nemo* (a *Rákóczi-trilógia* első része)
 Toldy László: *Sigrid*
1906. **Hubay Jenő: *Lavotta szerelme***
1907. Ifj. Ábrányi Emil: *Monna Vanna*
1908. Mihalovich Ödön: *Eliána*
1909. **Zichy Géza: *II. Rákóczi Ferenc* (a *Rákóczi-trilógia* második része)**
1910. **Rékai Nándor: *György barát***
1911. Szabados Béla: *A bolond*
1912. **Zichy Géza: *Rodostó* (a *Rákóczi-trilógia* harmadik része)**
 Ifj. Ábrányi Emil: *Paolo és Francesca*
 Buttykay: *Hamupipőke*
1913. **Szeghő Sándor: *Báthory Erzsébet***